

Obsah

Předmluva	9
Chcete být ekonomem?	14
1 Změnit cíl od HDP ke koblize	39
2 Vnímat širší souvislosti od soběstačného trhu k zapuštěné ekonomice	63
3 Pěstovat lidskou přirozenost od racionálního člověka ekonomického ke společenské a adaptabilní populaci	90
4 Pochopit systémy od mechanické rovnováhy k dynamické komplexitě	119
5 Nastavit k přerozdělování od „růst to zase srovná“ k přerozdělování jako základnímu nastavení	146
6 Vytvářet a regenerovat od „růst to zase vyčistí“ k regenerativnímu nastavení	181
7 Oprostit se od růstu od závislosti na růstu k přístupu, kdy nás růst nespazuje	212
Všichni jsme teď ekonomové a ekonomky	246

Příloha: Koblíha a data	252
Poznámky	257
Seznam literatury	278
Poděkování	289
O autorce	293
Rejstřík	295

Předmluva

Milí čtenáři a milé čtenářky,

do rukou se vám dostává první překlad mezinárodního bestselleru *Doughnut Economics* od ekonomky Kate Raworth. Kniha popisuje, jak se ekonomie a s ní i celá společnost dostala do slepé uličky, ze které vede jediná cesta: znovu promyslet základní pilíře moderních ekonomik. Ani nejvyspělejší ekonomiky světa si nedokázaly poradit s přetrvávající chudobou, nerovnostmi, zhoršujícím se životním prostředím nebo vymíráním živočišných druhů. Kniha je dnes o to aktuálnější, že vychází v době, kdy svět navíc čelí pandemii COVID-19, která nás k tolik potřebným zamyšlením nutí. Spojení zdravotní a ekonomické krize v přímém přenosu odkrývá, že jsme při zaslepené honbě za neomezeným hospodářským růstem sešli z cesty. A to i přesto, že původní podstata hospodářského růstu byla založena na snaze zvyšovat blahobyt společnosti, tedy mimo jiné zvyšovat úroveň zdravotní péče nebo snižovat chudobu.

Proč ukazovat prstem zrovna na ekonomii? Protože má stěžejní roli ve formování společenských rozhodnutí a přitom stojí na starých a ztrouchnivělých základech. První růstové modely se objevily ve 40. letech 20. století, tedy v době, kdy byl svět zasažen válkou. Společnost řešila zcela jiné problémy, než kterým čelí dnes. Bylo třeba co nejrychleji provést poválečnou rekonstrukci a zpřístupnit lékařskou péči všem. V podstatě až do 80. let to byly modely exogenní, které se vůbec nezabývaly příčinami růstu. Růst jako ultimátní cíl pak v ekonomických modelech taktéž ignoroval jednu základní věc jasnou každému: totiž že roli hraje i prostředí, ve kterém žijeme, tedy klima naší planety.

Paralelně se od 60. let začaly objevovat i kritické teorie o mezích růstu. Jejich autoři (většinou členové tzv. Římského klubu) přikládali stavu planety větší než nulovou roli a spojovali například průmyslovou produkci s životním prostředím, respektive neobnovitelnými zdroji produkce. Mimo to se dokázali odpoutat od krátkodobého a sebestředného pojetí ekonomie a hovořili i o konceptu mezigenerační rovnosti jako předpokladu trvale udržitelného rozvoje společnosti.

Každá společnost dříve nebo později dospěje do bodu, kdy se začne ptát, zda stávající koncepty či paradigmaty a z nich odvozené teorie skuteč-

ně fungují. Kate Raworth nedostatky současného nazírání na ekonomiku a svět odhaluje. Proto se ptá, zda tedy teorie hospodářského růstu fungují globálně i lokálně. Odpověď zní: „částečně“. Od druhé světové války v Evropě neoddiskutovatelně vzrostl blahobyt společnosti a zcela jistě vzrostla dostupnost a kvalita zdravotní péče. Ale jen v průměru. Zdravotní péče není samozřejmostí pro všechny, blahobyt se vzhledem k rostoucí nerovnosti hromadí u 1 % populace, které vlastní 99 % bohatství, a v diskusích o dopadech ekonomického růstu se až příliš často zapomíná v podstatě na celou jižní polokouli.

Vzývání ekonomického růstu se citelně projevuje i v životním prostředí. Od druhé světové války se ekonomiky fixují na měření růstu prostřednictvím hrubého domácího produktu (HDP). Je ale tento ukazatel dostatečný? Vypovídá skutečně o tom, jak si obyvatelé země, která zaznamenává velký ekonomický růst, žijí? Představme si zemi, které roste HDP o 5 % ročně. Orientuje se na těžký průmysl a ruku v ruce s růstem HDP roste taktéž znečištění ovzduší této země a lidem se zkracuje střední délka života. Mají se obyvatelé této země skutečně lépe? Spíše ne. Tento jednoduchý příklad ukazuje dilema, před kterým společnost stojí. Na jedné straně je naše životní úroveň na ekonomickém růstu do určité míry závislá, ale honba čistě za ekonomickým růstem zároveň ničí naše životní prostředí. Je proto nejvyšší čas začít hledat nové paradigma, nový model fungování ekonomiky. Jedním z předpokladů takového modelu musí být důraz na mezigenerační rovnost, kdy chování současné generace nebude negativně ovlivňovat ani limitovat chování a rozhodování generace následující.

Ekonomie koblíhy naznačené dilema společnosti řeší. Při hledání nového konceptu Kate přichází na to, že ekonomika a její současná paradigma ovlivňují náš život takovým způsobem, že je těžké je opustit. Proto se domnívá, že jedinou možností je oprostit se od zavedených ekonomických nástrojů, vrátit se na úplný začátek a pořádně definovat dnes již zapomenuté cíle. Při svých úvahách si tedy klade otázku: „Co když začneme s cíli udržitelného rozvoje a přijdeme s ekonomickým myšlením, které jich pomůže dosáhnout?“

Odpověď nachází v ekonomii koblíhy. Za názvem nestojí žádná složitá teorie, nýbrž kreativita autorky, která výrazně ovlivnila i způsob vizualizace. Při práci si autorka definované cíle kreslila do různě velkých soustředných kružnic, až se nakonec z obrázku „vyloupla“ koblíha. Ovšem nikoliv ta česká, ale klasický americký donut s dírou uprostřed. Obrazně

řečeno, pomocí takové koblíhy Kate stanovuje dvě hranice. Tu vnitřní, tzv. sociální základnu, pod kterou by žádný obyvatel neměl padnout (tzn. hranici lidské deprivace), a vnější ekologický strop, za kterým se nachází již kritická míra degradace planety. Vlastní koblíha představuje bezpečný a spravedlivý prostor pro lidskou společnost.

Autorka si plně uvědomuje, že ke změně paradigmatu je třeba nového silného ekonomického příběhu, který zapadá do 21. století. Zároveň ale upozorňuje, že nejsilnější příběhy v historii byly ty, které byly vizualizovány. A odvíjí paralelu, že pokud chceme přepsat ekonomii, musíme překreslit její obrázek, protože nový příběh nelze vykládat pomocí starých obrázků.

Celá kniha tak vlastně podrobně popisuje sedm více či méně snadných kroků, které je potřeba učinit na cestě přerodu od ekonomiky minulého století k ekonomice, kterou autorka nazývá ekonomikou 21. století. Toto sedmero pak tvoří srdce oné nové ekonomie pro 21. století – ekonomie koblíhy. A které kroky to jsou?

Především musíme změnit naše myšlení: odpoutat se od ekonomie fixované na HDP jako měřítko růstu. Ekonomie 21. století má totiž daleko větší cíl: dodržování lidských práv každého z nás v rámci planety (například dostatek jídla, dostatek čisté vody, přístup k energii, přístup ke vzdělání, genderová rovnost, spravedlnost atd.). Televizní zprávy by neměly zaplnit prognózy vývoje HDP, ale návrhy, jak všechny lidi dostat „do koblíhy“ – do bezpečné a spravedlivé zóny.

Moderní ekonomika musí mít schopnost vidět svět v souvislostech. Podle autorky je čas začlenit ekonomii do reálného světa, který nestojí ani mimo naši společnost, ani odděleně od přírody. Koronavirová krize ukázala, jak úzce je ekonomika spjatá se zdravím lidí, jak klíčovou roli hrají „neproduktivní“ sociální služby, jak křehké mohou být mezinárodní výrobní řetězce a jaký vliv na stav ovzduší má omezení mezinárodní letecké dopravy. Jen v takových souvislostech mohou vzniknout nové příběhy o síle trhu nebo roli domácností a státu.

Ekonomie ve 21. století již nebude zkoumat smyšleného plně racionálního sebestředného robota, který za všech okolností jedná „ekonomicky“. Autorka boří ustálené principy a navrhuje, aby nová ekonomie naopak podporovala lidskou povahu. Skutečný člověk je daleko bohatší bytost – jako lidé jsme sociální, vzájemně závislí a často měníme hodnoty. Pokud bychom byli neohleduplní asociální roboti, jak se nám mainstreamová

ekonomie snaží dnes namluvit, jen těžko by se hledala společná řešení v době pandemie.

Moderním ekonomům a ekonomkám nesmí chybět důvtip. Autorka hovoří o tom, že bychom měli překonat naše historické dědictví. Základní graf nabídky a poptávky, hluboce zakořeněný a postavený chybně na mechanické rovnováze, nám tváří v tvář klimatické krizi skutečně nepomůže. Ani současné nahlížení ekonomie na nerovnost není dostatečné ani udržitelné. Dle autorky totiž není nerovnost ekonomickou nezbytností, ale spíše chybou nastavení. Dle ní ekonomie 21. století musí jít dál za pouhé přerozdělování a objeovat možnosti distribuce bohatství již v rámci běžných ekonomických vztahů. Ekonomie také zaspala dobu a nestíhá v tématech jako vlastnictví půdy, znalostí nebo technologií, která jsou zodpovědná za rozevírání nůžek v příjmech, v majetku i v příležitostech, které se každému v životě nabízejí.

Čisté životní prostředí bylo, dle autorky, ekonomii příliš dlouho vykreslováno jako luxusní zboží, které si mohou dovolit jen dobře situovaní. Ekonomie by měla převzít část odpovědnosti a zamezit nebezpečí, že by se v blízké budoucnosti vyplnily tyhle ekonomické představy. Kate hovoří o tom, že ekologická degradace je jednoduše výsledkem degenerativního průmyslového nastavení a že ekonomie 21. století potřebuje myšlení, které bude podporovat nastavení regenerativní, které povede k vytvoření oběhové, nikoliv lineární ekonomiky. Autorka nakonec upozorňuje, že jeden ekonomický graf je tak nebezpečný, že vlastně nebyl nikdy nakreslen: graf dlouhodobého růstu HDP. Dnes jsme na něm naprosto závislí, přestože vlastně pořádně nevíme, kam nás tato závislost vede. Bude velmi obtížné se jí zbavit, stejně jako jakékoliv jiné závislosti, nicméně autorka nabízí jednoduchou mapu, jak se vymanit z jejích okovů: následovat koblihu.

Kate svou knihu napsala v roce 2017 a tehdy vzbudila poměrně velký rozruch. Ve světle současné situace, ve které se společnost procházející pandemií COVID-19 nachází, již zřejmě tak radikálně působit nebude. O to významnější roli může kniha sehrát v praxi. Pandemie totiž naplno ukázala, že některé principy, o kterých autorka hovoří, je nezbytné adoptovat.

Zvláště česká společnost si při honbě za co nejvyšším čistým ziskem snad ani nevšimla, nebo přímo přehlížela, co svým „nezačleňováním“ ekonomiky do širšího společenského a přírodního kontextu způsobila. Celá řada lidí se z bezpečného kruhu koblihy propadla do děravého středu, tedy pod hranici lidské deprivace. Zároveň se společnost jako taková dostala za

vnější okraj koblíhy, a proto jsme svědky kritické degradace životního prostředí. Postřehli jsme to až v době, kdy jsme se každý z nás a společnost jako taková začali bát o svoji existenci. V době, kdy nás dohnal vlastní způsob života.

Status quo očividně nefunguje, proto nutně potřebujeme zásadní proměnu ekonomiky, ale i ekonomie a myšlení samotných ekonomů a ekonomek. K zásadním dějinným změnám většinou docházelo v reakci na hluboké krize. V jedné takové se dnes nacházíme a další, klimatická, už klepe na dveře. Máme tak před sebou jedinečnou příležitost aplikovat principy ekonomie koblíhy a dostat společnost na udržitelnou trajektorii jak ekologicky, tak sociálně. Do jaké míry budeme schopni změnit způsob našeho ekonomického myšlení, se ukáže poměrně rychle, protože planeta B ve vesmíru neexistuje.

Milí čtenáři a čtenářky, přeji vám inspirativní čtení knihy, která jistě změní i vaše uvažování o budoucnosti naší ekonomiky, společnosti a planety.

Danuše Nerudová